

РОЗДІЛ 3 РОМАНСЬКІ МОВИ

УДК 81-133

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.30.26>

ФАХОВА МОВА ЯК СПОСІБ ВИРАЖЕННЯ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ

PROFESSIONAL LANGUAGE AS A WAY OF EXPRESSING

Клюфінська І.М.,

orcid.org/0000-0003-2872-8557

доцент кафедри філології та перекладу

Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Статтю присвячено дослідженню проблем викладання фахових мов та набору підходів, позначених типом спеціалізованої комунікативної ситуації, що характеризуються особливими, специфічними рисами, такими як предмет, тип співрозмовника та комунікативна ситуація. Розглянуто проблему побудови дидактики мов і культур спеціальності, що передбачає низку етапів, серед яких визначення мов, доменів і спільнот спеціальності, характеристика мов спеціальності, методичний опис різних аспектів і, нарешті, дидактична транспозиція. Досліджено етапи дескриптивного шляху, за яким вивчаються мови за професійним спрямуванням у тому вигляді, в якому вони використовуються членами спеціалізованої спільноти у спілкуванні, дискурсі та культурі. Зроблено спробу дослідження створення спеціалізованих мовних ресурсів, що часто є важливою передумовою для лінгвістичного аналізу та моделювання, а також для використання їх у навчанні. Звернено увагу на необхідність створити освітній ресурс як об'єкт, цифровий або інший, що використовується в процесі викладання, навчання або освіти. Лінгвісти та вчені-дидакти часто стикаються з нестачею вже створених ресурсів, і навіть коли такі ресурси існують, вони не обов'язково адаптовані до лінгвістичних і дидактичних цілей, що переслідуються. Оскільки спеціалізованих галузей нескінченно багато, вони також виражаються в мовах нескінченно різноманітними способами. Ця різноманітність пояснює, чому певні способи вираження спеціалізації можуть бути присутніми в одних спеціалізованих мовах, але відсутні в інших, і чому вони є більш чи менш розвиненими залежно від конкретного випадку. Деякі спеціалізовані мови мають високоструктуровані термінологічні системи, тоді як інші задовольняються простою спеціалізованою лексикою. Аналогічно, фразеологічні, стилістичні, культурні та інші аспекти різних спеціалізованих мов можуть суттєво відрізнятися.

Ключові слова: фахова мова, дидактика мови і культури, методологічний підхід, термінологічні системи, лінгвістичний аналіз.

The article is devoted to the study of the problems of teaching professional languages and a set of approaches marked by the type of specialised communicative situation characterised by particular, specific features such as the subject, type of interlocutor and communicative situation. The research has considered the problem of building a didactics of professional languages and cultures, which involves a number of stages, including the definition of professional languages, domains and communities, characterisation of professional languages, methodological description of various aspects and, finally, didactic transposition. The stages of the descriptive pathway, which defines the study of professional languages as they are used by members of the specialised community in communication, discourse and culture, have been investigated. An attempt to study the creation of specialised language resources, which is often an important prerequisite for linguistic analysis and modelling, as well as for their use in teaching, has been made. The attention is drawn to the need to create an educational resource as an object, digital or otherwise, which is used in the teaching, learning or educational process. Linguists and educational scientists often face a lack of already created resources, and even when such resources exist, they are not necessarily adapted to the linguistic and didactic goals pursued. Since there are infinitely many specialised fields, they are also expressed in languages in infinitely diverse ways. This diversity explains why certain ways of expressing specialisation may be present in some specialised languages but absent in others, and why they are more or less developed in each case. Some professional languages have highly structured terminological systems, while others are content with a simple specialised vocabulary. Similarly, the phraseological, stylistic, cultural and other aspects of different specialised languages can vary considerably.

Key words: professional language, didactics of language and culture, methodological approach, terminological systems, linguistic analysis.

Аналіз досліджень і публікацій. Ми завжди виходимо з того, що існує глобальна мова, спільна для лінгвістичної спільноти, в якій є загальна мова та спеціалізована мова. Загальна мова – це підмножина мови в її глобальному розумінні, яка склада-

ється з набору правил, одиниць (морфологічних, фонологічних, лексичних тощо) та обмежень, які є частиною знань більшості носіїв цієї мови, і яка використовується в ситуаціях, не позначених жодною соціальною спеціалізацією [1, с. 58]. Кабре

показує три сторони, які обертаються навколо загальної мови та спеціалізованих мов:

По-перше, спеціалізовані мови – це лінгвістичні коди, які відрізняються від загальної мови, оскільки мають дуже специфічні правила.

Другий підхід вважає, що спеціалізовані мови є просто варіантами загальної мови. Спеціалізована мова використовується для спілкування між фахівцями в певній науковій або технічній галузі, зазвичай у професійній ситуації:

– спеціалізована мова не є окремою мовою: вона використовує ресурси (морфологічні, синтаксичні, лексичні) загальноживаних мов, мобілізовані для спеціалізованого вираження певної сфери людської діяльності. У зв'язку з цим Кюзен-Берш [3, с. 42] зазначає, що «не існує такої речі, як технічна мова на противагу стандартній мові, а радше дискурсивне і лексичне використання, специфічне для кожної сфери діяльності». Тому її можна визначити як «використання природної мови для технічного викладу спеціалізованих знань» [4, с. 20];

– вона не зводиться до жаргону чи термінології [4, с. 21]: вона використовує спеціалізовані позначення (терміни), включно з нелінгвістичними символами, у висловлюваннях, які мобілізують звичайні ресурси даної мови;

– спеціалізовані мови змушують надавати пріоритет лінгвістиці письмового слова, розширюючи поняття «графічної полісистеми» [4, с. 29];

– думка фахівця в цій галузі є останньою інстанцією для підтвердження спеціалізованого чи неспеціалізованого характеру висловлювання, терміна тощо, як зазначає Лера [4, с. 47]: «Зрештою, критерієм критеріїв є думка фахівця, від якої не можна розумно намагатися відмовитися»;

– нарешті, спеціалізовані мови є (переважно прагматичними) підмножинами глобальної мови.

Це останнє розрізнення ближче до підходу Кабре. На основі цієї диференціації ми передбачаємо такі характеристики спеціалізованих мов, як лексичні, синтаксичні та семантичні обмеження, дуже специфічна тематика, текстова структура та використання конкретних символів.

З лінгвістичної точки зору варто пам'ятати, що спеціалізовані мови не є автономними лінгвістичними підсистемами, як зазначає Лера [4]: повинна існувати чітка спадкоємність із загальними референтними мовами та їхніми ресурсами. Спеціалізовані мови – це мультисистеми, які, згідно з Лера, характеризуються:

– складною морфологією, відкритою для чергування морфем, запозичень та складних формул, що включають загальний та специфічний лексичний матеріал...;

– синтаксисом, який дуже схожий на синтаксис референтних мов, але з особливостями вимови (наприклад, відомий безособовий стиль науки) та професійної фразеології (наприклад, стереотипні формули урядових відомств)...;

– лінгвістикою письмового слова...;

– потенційною універсальністю науково-технічних понять [4, с. 20–47].

Постановка проблеми. Різноманітні зміни, що відбуваються на ринку праці, роблять використання мов вектором продуктивності та створення доданої вартості. Державна політика у сфері професійної підготовки та працевлаштування дедалі більше усвідомлює важливість професійної мовної підготовки для задоволення зростаючих потреб ринку, який став більш вимогливим до мовних навичок людських ресурсів. Здійснюючи свої прерогативи, різні гравці підприємницької екосистеми постійно стикаються з мовними питаннями, щоб відповісти на різноманітні виклики роботи, співпраці та конкурентоспроможності.

Відкритість університетів до соціально-економічного середовища стала яскраво вираженим соціальним запитом, як з боку самих студентів, так і з боку економічних гравців. Було запроваджено програму оновлення та реструктуризації дисциплін, галузей та дипломів, щоб йти в ногу з динамікою ринку праці, особливо в контексті енергоефективності та сталого розвитку. Різні державні та приватні гравці були одностайні у своєму бажанні розвивати університетську експертизу в підготовці висококваліфікованих людських ресурсів.

Різноманітне походження та вибір освітніх програм студентів для навчання означає, що вони мають неоднорідну обізнаність та знання про сталий розвиток. Університети мають метою допомогти учасникам інтегрувати концепції сталого розвитку у свою професійну та особисту діяльність, у свій професійний та особистий життєвий вибір.

Професіоналізація університетських курсів і зосередженість на студентах та їхніх потребах ведуть до того, що викладання іноземних мов орієнтоване на спеціалізоване використання. Спеціалізовані мови (вживаються у множині, оскільки одна не відображає розмаїття галузей) також перебувають у центрі дидактичних проблем, як на спеціалізованих курсах, де викладання іноземних мов безпосередньо пов'язане з дисциплінами, так і в секторі мов для спеціалістів в контексті енергоефективності та сталого розвитку.

Усі обговорення обертаються навколо одного питання: як зробити спеціалізовані мови та їхні

різні особливості (лінгвістичні, соціокультурні, інтерактивні тощо) доступними для студентів? З точки зору викладача, як ці дискурси зі спеціалізованих сфер можуть бути перетворені на об'єкти викладання? Зрозуміло, що ці питання все ще залишаються актуальними у сфері викладання мов. Існує багато різноманітних контекстів викладання/навчання, в яких студенти, що прагнуть інтегруватися на ринку праці, стикаються зі спеціалізованими мовними засобами. Викладачі іноземних мов іноді відчують себе розгубленими, коли їм доводиться виконувати цю роботу з дидактичної транспозиції, яка вимагає володіння методологією дискурс-аналізу або навіть інструментами для відбору, виявлення та визначення повторюваних лексичних чи синтаксичних одиниць, які є визначними або специфічними для певної спеціалізованої галузі.

Постає питання спеціалізованих мов з точки зору конструювання ресурсів, моделювання даних для аналізу з метою впорядкування та дидактичної транспозиції. Дидактичну транспозицію можна розглядати як процес, під час якого об'єкт знання перетворюється на об'єкт викладання (після інституційної акліматизації) і, нарешті, стає об'єктом викладання після того, як знання підготовлені для викладання. Таким чином, кожен транспозитивний процес передбачає зміну сфери, перехід від «попереднього знання» до «знання, яке потрібно викладати» [8, с. 20].

Виклад основного матеріалу. У світлі вищесказаного, одна особливість здається важливою, оскільки вона кидає виклик загальноприйнятому в лінгвістиці розмежуванню між письмовим і усним мовленням. Очевидно, що спеціалізовані мови надають перевагу письмовому слову. Зрозуміло, що термін «спеціалізована мова», який частіше використовується для опису письмової академічної мови, навряд чи може бути використаний у цьому контексті.

До спеціалізованої лексики існує кілька різних підходів. Перш за все, слід зазначити, що перенесення одиниць зі спеціалізованих мов у загальну мову пов'язане зі складністю розмежування слів (лексичних одиниць загальної мови) і термінів (одиниць спеціалізованих мов). У багатьох сферах діяльності терміни відіграють життєво важливу роль. Для фахівця термін – це одиниця, яка дає змогу передати знання, специфічні для його сфери діяльності. Із запровадженням французької мови як фахової (1963–1973 рр.) були розроблені спеціалізовані словники. Починаючи з 1970 року, запропоновано читання спеціалізованих текстів інструментальною французькою мовою. Лексика

була розроблена в першу чергу як мовний інструмент. Основна мета полягала в тому, щоб ознайомити студентів з текстами та розібратися в їх різноманітності. Рівень мови не настільки важливий, як контакт зі спеціалізованими текстами. Функційна французька вчить конкретному використанню мови. Це той момент, коли «функційний» протиставляється «загальному, повсякденному та культурному». Йдеться про «викладання, де є явна потреба в оволодінні певним способом використання мови в конкретній сфері, з метою інформації та документації, зазвичай пов'язаній зі школою, університетом або професійною діяльністю» Жерар Він'єр [9, с. 20–21]. З 1990 року з'явилися такі видання, як «Французька мова підприємництва» (1991), «Французька мова готельного та ресторанного бізнесу» (1992), «Французька мова туризму» (1993) та «Французька мова права» (1999), що відображали досвід викладачів за кордоном. У 1995 році П'єр Лера написав книгу «Les Langues Spécialisées», в якій чітко розмежував поняття «спеціалізована мова» і «фахова мова», надаючи перевагу останній, оскільки вона «стосується мовної системи для вираження і професії для набуття навичок» [4, с. 11–12].

Термін «Французька мова професійного спрямування» з'явився у сфері викладання мови у 2006 році. У сфері французької дидактики ця дисципліна мала іншу номенклатуру:

– французька наукова та технічна мова (1960): цей вираз стосується як різновидів мови, так і тих, хто навчається;

– французька як фахова мова (1963–1973): її сильними сторонами є специфічний лексичний і синтаксичний відбір, а також оволодіння технічною лексикою (відмінною від лексики загальної французької мови);

– інструментальна французька: цей термін з'явився в Латинській Америці і стосується викладання, спрямованого на науково-технічну комунікацію, що базується на навчанні читання спеціалізованих текстів. Він охоплює як природничі, так і гуманітарні науки;

– функційна французька: термін, який зосереджується на специфічних характеристиках цільових груп та їхніх потребах (гранти на стажування, навчальні курси тощо), іншими словами, на засобах досягнення поставлених цілей. Він відповідає комунікативним потребам учня на роботі;

– французька для спеціальних цілей: цей термін стосується не засобів, а цілей, яких потрібно досягти. Це варіант французької мови для конкретних цілей або французької мови для конкретних об'єктів;

– спеціалізована французька: метою є не певна методика, а цільова аудиторія, зацікавлена в конкретному навчанні: французька для туризму, французька для юриспруденції, французька для медичних цілей і т. д.

Поняття спеціалізованої мови значно еволюціонувало з часу перших визначень, наданих педагогами, лінгвістами [4; 5; 6] та термінологами. Кабре [1, с. 57] запропонувала визначення спеціалізованих мов залежно від того, яка точка зору прийнята – лінгвістична чи прагматична. Концепція спеціалізованої мови, також присутня сьогодні в описовій лінгвістиці, зокрема в корпусній лінгвістиці (дослідження в галузі опису лексичних, синтаксичних та дискурсивних характеристик наукового дискурсу).

Усі ці назви, що використовуються для опису викладання, вплинули на методичні тенденції у викладанні французької мови як іноземної, породивши дуже специфічні підходи до викладання. Фундаментальна французька слідує методиці, яка зосереджується переважно на лексиці. Цільова аудиторія – професіонали. Інструментальна французька мова дотримується «методу читання». Вона орієнтована на студентів та дослідників. Функційна французька дотримується комунікативного підходу, а саме системного аналізу. Спеціалізована французька використовує спеціалізований дискурс, дотримуючись комунікативного підходу. Французька для професійного спілкування, яка також дотримується комунікативного підходу, базується на мовленнєвих актах у різних робочих ситуаціях. Цільова аудиторія така ж, як і для спеціалізованої французької мови. Нарешті, посткомунікативний підхід до французької мови професійного спрямування розширюється, щоб включити інший вимір, окрім дидактики.

Загальна французька та французька для спеціальних цілей може бути «необхідною» для їхньої майбутньої сфери діяльності. На курсі «Французька мова за професійним спрямуванням» студенти повинні вивчати та використовувати мову для своїх майбутніх проєктів. Саме професійний попит підштовхує їх до вивчення мови. Це стосується студентів-дослідників та професіоналів у певній галузі. Тому перспективи відрізняються, як і викладання, до такої міри, що ми говоримо про «неспеціалістів у французькій мові» або «специфічні аудиторії».

Французька для спеціальних цілей орієнтована на «неспеціалістів» французької мови, які розглядають мову як засіб для досягнення своєї професійної мети. Спеціалізована французька, в свою чергу, належить до професійної галузі в широ-

кому сенсі, тоді як французька для спеціальних цілей має справу з роботою за фахом, прагнучи отримати професійну кваліфікацію.

Професійна французька мова орієнтована на людей, яким необхідно практикувати свою професію повністю французькою мовою. Цільова група не є досвідченим професіоналом, що дозволяє певною мірою вдосконалити мову. Це вдосконалення залишається дуже широким. Викладач не може викладати дуже детально, як це робить викладач-предметник або технічний тренер.

Стратегія навчання, безсумнівно, пов'язана з мовними потребами студентів. Враховуючи, що професійні курси французької мови тривають 90–120 годин, викладач зобов'язаний докласти зусиль у виборі методу навчання, щоб студенти могли досягти прийнятного рівня підготовки і були здатні зіткнутися з реальною комунікативною ситуацією у своєму професійному середовищі. Не всі теми можуть бути охоплені, оскільки кожна професія має свої мовні потреби, і кожна комунікативна ситуація повинна розглядатися індивідуально.

Першим кроком є інвентаризація комунікативних ситуацій, з якими студенти стикатимуться в процесі своєї професійної діяльності. Аналіз потреб полягає у складанні переліку комунікативних ситуацій, в яких студенти повинні будуть діяти. Спочатку цей аналіз можна провести за допомогою навичок: «навички суб'єкта – це організований набір репрезентацій (концептуальних, соціальних і організаційних) і організаторів діяльності (схем, процедур, міркувань, прийняття рішень, координації), доступних для досягнення мети або виконання завдання» [7, с. 490–507].

Брак навчальних матеріалів з певних спеціальних дисциплін – це реальність, з якою стикаються багато викладачів іноземних мов. У більшості випадків викладач повинен розробляти все: від визначення цілей до їхнього втілення на практиці в класі, беручи за відправну точку всі документи, що стосуються його спеціальності, які є матеріалізацією спільної сфери діяльності. Фактично, можна сказати, що викладач мови професійного спрямування зобов'язаний транспонувати наукові знання, оскільки його робота полягає, серед іншого, у перетворенні, адаптації та спрощенні наявних у його розпорядженні теоретичних елементів таким чином, щоб предмет, який він викладає, був не лише об'єктом передачі, а й об'єктом концептуалізації.

У цьому контексті ми звертаємося до поняття дидактичної транспозиції як складного процесу адаптивних перетворень, за допомогою яких

наукове знання стає об'єктом для викладання, який згодом трансформується в об'єкт викладання [2, с. 90]. Ми розглядаємо дидактичну транспозицію як інструмент для спостереження, аналізу, формулювання гіпотез, їх корекції та оцінки шляху між теорією і практикою, між експліцитним вираженням і розумінням намірів акту викладання-навчання.

Беручи до уваги ці міркування, стає зрозуміло, що лінгвістичні ресурси та їх аналіз не можуть бути використані в класі або в цифровому навчальному середовищі в їх нинішньому стані. Дійсно, у конструктивістському підході до викладання-вивчення мови професійного спрямування дидактична транспозиція об'єкта пізнання (у цьому випадку спеціалізованих різновидів різних мов, описаних лінгвістами) в об'єкт, що вивчається, має на меті дати можливість студентів конструювати свої знання через взаємодію з об'єктом викладання в його присутності, щоб привласнити їх. Крім того, спеціалізовані мови мають бути описані як компетентності, якщо вони мають бути передані студентам.

Висновки. Спеціалізована мова з'являється тоді, коли спеціалізована галузь розвиває відно-

сини з мовою, щоб використовувати її для своїх цілей. Вираження спеціалізації в мові має багато різних форм. Базуючись на визначенні спеціалізованої іноземної мови, можна стверджувати, що різні способи вираження спеціалізації в мові можна розділити на три основні групи: лінгвістичні, дискурсивні та культурні.

Лінгвістична група включає, серед іншого, вираження спеціальності за допомогою засобів, пов'язаних з функціонуванням мови на інфрафразовому рівні (нижче речення), таких як вимова, лексика, термінологія тощо.

Дискурсивний набір включає вираження спеціальності на надфразовому рівні (за межами речення) за допомогою фразеологічних, стилістичних і риторичних засобів або специфічних дискурсивних жанрів.

Культурний набір включає вираження спеціальності в мові через професійну та/або предметну культуру, соціальні репрезентації, історію та цивілізацію, що передаються мовою.

Кожна з цих модальностей є предметом окремого дослідження, яке становить «підхід» до спеціалізованої мови, що розглядається в цьому конкретному підході.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Cabré M.T. Terminologie: théorie, méthode et applications, Les presses de l'Université d'Ottawa, Armand Colin, 1998. *L'Information Grammaticale*. 2001. No. 89. P. 57–58. URL: www.persee.fr/doc/igram_0222-9838_2001_num_89_1_2720_t1_0057_0000_3 (дата звернення: 28.09.2023).
2. Chevallard Y. La Transposition didactique: du savoir savant au savoir enseigné. *Revue française de pédagogie*. 1986. Vol. 76. P. 89–91. URL: https://www.persee.fr/doc/rfp_0556-7807_1986_num_76_1_2401_t1_0089_0000_1 (дата звернення: 26.08.2023).
3. Cusin-Berche F. Langue et discours spécialisés. *Revue française de linguistique appliquée*. 2001. Vol. VI. No. 2. URL: https://liseo.france-education-international.fr/index.php?lvl=notice_display&id=16964 (дата звернення: 24.09.2023).
4. Lerat P. Les langues spécialisées. coll. "Linguistique nouvelle". 1996. Vol. 41. No. 1. URL: <https://id.erudit.org/iderudit/002817ar> (дата звернення: 30.09.2023).
5. Mangiante J.-M. & Parpette C. Le français sur objectif spécifique : de l'analyse des besoins à l'élaboration d'un cours. URL: <https://gerflint.fr/Base/Monde8-T1/mangiante.pdf> (дата звернення: 14.10.2023).
6. Monique Mémet, "Florence Mourlhon-Dallies, Enseigner une langue à des fins professionnelles", ASp [En ligne], 56 | 2009, mis en ligne le 10 décembre 2009, consulté le 22 octobre 2023. URL: <http://journals.openedition.org/asp/72> (дата звернення: 17.10.2023).
7. Perrenoud P. La transposition didactique à partir des pratiques : des savoirs aux compétences. *Revue des sciences de l'éducation*. No. 24(3). P. 487–514. URL: <https://www.researchgate.net/publication/238707418> (дата звернення: 03.10.2023).
8. Schlemminger G. L'enseignement des langues au défi de la transposition didactique. *Spirale. Revue de recherches en éducation*. No. 16(3). P. 147–168 (дата звернення: 07.08.2023).
9. Vigner G. Enseigner le français comme langue seconde. Paris : CLE international, 2001. 128 p. URL: https://books.google.com.ua/books/about/Enseigner_le_fran%C3%A7ais_comme_langue_seco.html?id=bfyTQgAACAAJ&redir_esc=y (дата звернення: 12.10.2023).